

*В статье рассмотрены цивилизационные условия формирования политических систем в государствах Европейского Союза. Исследуются базовые ценности, которые влияют на мировоззрение представителей европейской локальной цивилизации, а также на особенности организации политических институтов.*

*The article describes civilizational conditions of the formation of political systems in the countries of the European Union. Basic values are being analyzed, which influence the worldview of the representatives of European local civilizations, as well as organizational particularities of political institutions.*

Стаття надійшла до редколегії 16.09.2015

УДК 332 (437.1/2)

*Палінчак М. М., ДВНЗ Ужгородський  
національний університет*

## **КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В УГОРСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ**

*Проаналізоване правове регулювання державно-церковних відносин в Угорщині. Розглянуто чинне законодавство країни, зокрема конституційні норми, процедура реєстрації релігійних організацій. Особлива увага приділена питанню реституції церковного майна. Здійснено спробу аналізу взаємовідносин країни з Ватиканом. Виявлено, що на тлі широких суспільно-політичних змін в Угорщині закладено нову демократичну партнерську фазу взаємовідносин між державою і церквою. Визначені пріоритетні напрями політики у сфері державно-церковних відносин, серед яких – сприяння релігійним організаціям у реалізації їхніх завдань.*

*Актуальність дослідження питання правового регулювання діяльності релігійних організацій визначається соціально-політичною важливістю процесу покращення державно-конфесійних відносин в Україні. З метою вдосконалення конституційно-правового регулювання таких відносин важливим є використання позитивного досвіду інших постсоціалістичних країн.*

*Метою статті є аналіз особливостей конституційно-правового регулювання взаємодії держави і церкви в Угорщині.*

*Стан дослідження. Дослідженню проблеми конституційно-правового забезпечення державно-церковних відносин в Угорщині*

присвячені праці таких вчених як Б. Шанда [6,7,13,14], Ф.Овсієнка [2] та Н. Юскаєва [8] та інші.

Відповідно до Конституції в Угорській республіці церква відокремлена від держави. Держава не може створювати органи для перевірки діяльності церкви та її організацій. Згідно з § 60 Конституції Угорщини, право свободи совісті і свободи віросповідання поєднує в собі вільний вибір віросповідання та вільне наслідування інших релігійних переконань. Кожна людина має право практикувати свої релігійні переконання одноособово чи з групою людей, публічно чи на самоті (вдома, в колі своїх близьких). Конституційна норма передбачає, що громадянин Угорщини має право не тільки практикувати, а й пропагувати свої релігійні переконання. Для поширення релігійних чи інших переконань совісті закон передбачає можливість використання засобів масової інформації [1, с. 60].

Релігійні свободи громадян захищені і Кримінальним кодексом Угорської Республіки. Згідно з положенням про «порушення свободи віросповідання та релігії» будь-яка особа, яка, застосовуючи насильство і погрози, чинить перешкоди іншій особі вільно сповідувати свою релігію, здійснює злочин, котрий карається тюремним ув'язненням на строк до трьох років. Насильство, приниження та образа будь-кого через його належність до національної, етнічної або релігійної групи карається тюремним ув'язненням на строк до п'яти років [6, с. 120-121].

Закон, прийнятий 16 квітня 2012 р., автоматично призупиняє дію імунітету члена парламенту, який розпалює ненависть щодо громади, порочить національну символіку або публічно заперечує злочини комуністичного чи націонал-соціалістичного режимів. Закон забороняє публічне заперечення, вираз сумніву або мінімізацію голокосту, геноциду та інших злочинів, скоєних націонал-соціалістичним і комуністичним режимами, і карає такі злочини максимально трьома роками ув'язнення.

Кримінальний кодекс включає в себе заборону публічної демонстрації символів тоталітаризму, особливо свастики, значків СС, перехрещених стріл, серпа і молота, червоної п'ятикутної зірки. Слід зазначити, що така заборона певною мірою суперечить положенням Європейської конвенції з прав людини, відповідно до рішення Європейського суду з прав людини від листопада 2011 р.

Специфікою Угорщини є те, що реєстрація церковних організацій до 2012 р. здійснювалася у відповідному суді за місцем діяльності релігійної організації. Умови реєстрації вимагали, щоб засновниками були не менш ніж 100 осіб. Статут, який відповідав чинному законодавству, повинен був містити такі дані: а) назву церкви, місце розташування,

організаційну структуру; б) якщо церква є частиною якоїсь організації чи відноситься до неї як юридична особа, то має бути вказане ім'я цієї організації. Рішення про реєстрацію церкви у шестидесятиденний строк від дня подання заяви приймав суд. Церква набувала статусу юридичної особи після її реєстрації у відповідних органах, а втрачала цей статус після того як її виключать зі списку реєстру з дня прийняття такого рішення.

Під час дії зазначених норм висувалися пропозиції щодо ускладнення цих досить ліберальних процедур. Так, одна з політичних сил, яка виражає суттєвий спектр суспільної думки, внесла пропозицію про запровадження нових умов реєстрації. Мінімальну кількість членів пропонувалося встановити на рівні 10 тис. осіб. Нова релігійна організація, за цим проектом, повинна надати докази функціонування певного релігійного руху на території Угорщини впродовж 100 років. Подібні пропозиції набули законодавчого унормування в 2011 р., про що докладніше йтиметься згодом.

У відповідності до основного принципу державно-церковних відносин в Угорщині – світоглядного нейтралітету держави – всі зареєстровані церкви мають рівні права і обов'язки. Водночас у своєму законодавстві вона не ігнорує особливостей релігії та церкви. Соціальна роль церков, що склалася історично, дає достатні підстави для особливого підходу до традиційних релігійних інституцій. Як зазначив Конституційний Суд Угорщини, диференціація допустима, якщо вона заснована на фактичних відмінностях, а рівний підхід до церков не виключає врахування реальної соціальної ролі деяких із них. Держава визнає свою відповідальність перед церквами, історична доля яких пов'язана з Угорщиною [Див. : 7, с. 57-62].

9 лютого 1990 р. – через кілька днів після прийняття парламентом нового Закону про свободу релігії, але до його введення в дію – Святий Престол та Угорщина відновили дипломатичні стосунки на найвищому рівні. Угода, підписана в Будапешті, проголошує, що церковні питання мають регулюватися новим Кодексом канонічного права і новим Законом про релігійну свободу. Це означає, по-перше, що угорське право ґрунтується передусім не на угодах, а на законі, і по-друге, що право визнається католицькою церквою. Було укладено ще дві угоди зі Святим Престолом. На початку 1994 р. було підписано договір про військовий ординаріат [6, с. 103], що передбачає запровадження інституту капеланів в армії. 20 червня 1997 р. у Ватикані було урочисто підписано третю угоду щодо фінансових питань католицької церкви. Угорські дослідники зауважують, що угоди між Угорщиною та Ватиканом мають технічний характер, вони не містять загальних формулювань, котрі наявні в угодах типу конкордату [7, с. 103].

Аналогічні угоди в 1999 р. влада уклала з іншими історичними церквами. При цьому були враховані особливості внутрішньої структури кожної з них. Ці угоди становлять цілісні правову, міжнародно-правову та політичну гарантії діяльності церков. Вони забезпечують свободу церкви в усіх сферах життя, передбачають фінансову допомогу церквам з боку держави.

Згідно із Законом «Про свободу совісті і свободу віросповідання, а також про церкви», прийнятим у 1990 р., церкви та релігійні віросповідання є носіями людських цінностей і відіграють значну роль у навчально-виховних процесах, у повсякденному житті суспільства [13, р. 259-278]. Вартим уваги є досвід духовної опіки, яку, згідно з цим Законом, здійснюють в угорській армії священики основних конфесій. Капелани призначаються відповідною церквою, і їм присвоюються військові звання офіцерів. Вони повинні виконувати військові накази, однак їхня релігійна діяльність не підкоряється військовій ієрархії. Інститут капеланів фінансується державою. Намагаючись забезпечити політичну лояльність духовенства, уряд Угорщини ввів обов'язкову присягу капеланів на вірність державі [8, с. 123].

В період 1991-1992 рр. парламент Угорщини прийняв декілька реституційних законів. Метою такої політики було створення моделі, яка компенсувала би церкві ті втрати, яких вона зазнала за комуністичного режиму, та впровадити нові демократичні принципи, зокрема: відокремлення церкви від держави не може означати відокремлення церкви від суспільства. Церква виконує суспільно-корисні функції, зменшує навантаження держави. За умови виконання церквою соціальних програм остання отримує від держави кошти, як і будь-яка установа, що здійснює аналогічні функції. На відміну від Польщі та Словаччини процес реституції в Угорщині мав певну специфіку. На суму оціненого майна, яке підпадало під реституцію, були видані цінні папери – всього на 143 млрд. форинтів. З них католицькій церкві належала компенсація за 2300 споруд, реформатській – за 1000, євангелістській церкві – більш ніж за 100 споруд [14, р. 84]. Ще до прийняття змін та доповнень до Конституції Угорської Республіки у грудні 1994 р. парламент країни 10 червня 1991 р. прийняв Закон «Про колишню церковну власність» (XXXII/1991). Церкві було повернуто приблизно 6 тис. об'єктів нерухомості, експропрійованих у часи комуністичного правління. Відповідно до Закону, церквам повертався і церковний інвентар. Закон передбачав, щоб при поверненні церквам їхньої власності не постраждали державні та культурно-просвітницькі заклади, які до цього часу користувалися нею [10, s. 74]. Він давав право церкві вимагати лише ті будівлі, які були націоналізовані без компенсації

після 1 січня 1948 р. та знаходились у віданні центральних органів влади чи місцевого самоврядування на день вступу Закону в силу – 22 червня 1991 р. Влада була готова віддати церкві майно за умови, що власність, яка використовувалася на суспільні потреби, й надалі використовуватиметься для цих потреб [12, s. 53]. Слід зазначити, що через брак фінансових ресурсів процедури реституції відбувалися набагато повільніше, аніж очікувалося, й тому в 1997 р. остаточний термін для врегулювання всіх питань було подовжено з 10 до 20 років.

У 1997 р. парламент змінив систему державних субсидій церквам. Ще в 1990 р. перший вільно обраний парламент вирішив надавати фінансову допомогу релігійним організаціям на постійній основі. Це означало, що парламент щороку змушений був ділити «церковний фонд» центрального бюджету між різними церквами та конфесіями, залежно від кількості прихожан та «соціальної ролі» релігійних організацій. Проте кількість прихожан визначити було неможливо. Ідею внесення питання про релігійну приналежність в анкету перепису населення було визнано неконституційною. Відповідно до доповнень, з 1 січня 1998 р. було дозволено громадянам виділяти 2 % зі свого прибуткового податку, з яких 1 % – будь-якій релігійній організації та 1 % – будь-якій громадській організації [11]. Лише в 2000 р. за рахунок цих пожертв різні церкви та релігійні організації отримали: римо-католицька церква – 333534 форинти; лютеранська церква – 30534 форинти; кальвіністська церква – 10738 форинтів; Конгрегація віри – 8209 форинтів; єврейська громада – 5791 форинт; послідовники Міжнародного товариства свідомості Крішни – 5505 форинтів; свідки Єгови – 5459 форинтів; баптистська церква – 3373 форинти; Тибетська буддійська громада – 2080 форинтів; унітарна церква – 1558 форинтів [4, с. 445].

Протягом 2012 р. угорський уряд надав 35 млрд. форинтів (близько 161 млн. доларів США) додаткового фінансування церквам для здійснення цілої низки заходів, у тому числі для підтримки громадської колекції витворів мистецтва; підтримки системи релігійного навчання, освіти й культури; виплат щорічної компенсації за неповернену релігійну власність («ануїтет на вічні часи»); сприяння праці церковного персоналу, що обслуговує найменші села. 4 «історичні» церкви продовжували отримувати 93 % від загального обсягу державної фінансової підтримки, що надається релігійним групам [9, s. 2].

Конституційно-правове регулювання відносин між державою та церквою передбачає загальне регулювання діяльності релігійних організацій, закріплення принципу невтручання у внутрішні справи церкви доти, поки її діяльність не суперечить чинному законодавству й не порушує прав людини. У школах Угорщини дозволено викла-

дання релігії, держава виділяє на це кошти. В країні успішно розвивається екуменістичний діалог [5, с. 27]. Хоча церкви відокремлені від держави, їхні керівники, на думку надзвичайного і повноважного посла Угорщини в Росії Д. Нановського, є «партнерами державного керівництва» [Цит. за : 2, с. 168].

Таким чином, падіння комуністичного режиму, зміна правової системи не могли не відобразитися на державно-церковних відносинах в Угорській Республіці. Зміна базового законодавства про свободу совісті привела до розширення конфесійного спектра діючих релігійних об'єднань. Суттєво змінився характер діяльності релігійних організацій. Нині вона включає не тільки культову практику, а й соціальну, культурно-просвітницьку, освітню та підприємницьку діяльність. Це значно розширило сферу та масштаби взаємодій між державою, релігійними організаціями, можливості їхнього правового забезпечення. Релігійний вплив відчутний у сфері освіти, збройних силах, у політичному житті Угорської Республіки.

Отже, в Угорщині створено нормальні правові умови для діяльності релігійних організацій. У процесі суспільно-політичної трансформації в Угорщині, завдяки розвиненій культурі політичного консенсусу та швидкому відродженню структур громадянського суспільства, органічно відбувся процес суспільно-політичної структуризації. З огляду на це, у країні утвердилася стабільна сучасна європейська демократична політична система.

***Бібліографічний список:***

1. Конституція Угорської Республіки // Конституції нових держав Європи та Азії / Упорядник С. Головатий. – К. : Українська Правнича Фундація, вид-во «Право», 1996. – 88 с.
2. Овсиенко Ф. Г. Взаимоотношения государства и церкви в странах Восточной Европы / Ф. Г. Овсиенко // Мировой опыт государственно-церковных отношений : Учебное пособие / Под общ. ред. Н. А. Трофимчука. – М. : Изд-во РАГС, 1998. – 306 с.
3. Палинчак Н. М. Реституция церковного имущества: опыт стран Центральной Европы / Н. М. Палинчак // Вестник : Научный журнал. – Астана, 2011. – № 3. – С. 140-142.
4. Палинчак М. М. Трансформація державно-церковних відносин в Угорській Республіці / М. М. Палинчак // Acta Hungarica, XIX-XX-ий рік видання. – Ужгород, 2002. – С. 441-446.
5. Религия, церковь в России и за рубежом : Информационный бюллетень. – 1999. – № 1. – С. 23-29.
6. Шанда Б. Государство и церковь в Венгрии / Б. Шанда // Государства и религии в Европейском Союзе (опыт государственно-конфессиональных отношений) / Под ред. Г. Робберса. – М. : Институт Европы РАН, 2009. – 719 с. – С. 97-126.

7. Шанда Б. Конституционные судебные процессы по вопросу свободы вероисповедания в Венгрии / Б. Шанда // Российский бюллетень по правам человека. – 1999. – № 11. – С. 57-62.
8. Юскаев Н. Х. Из опыта взаимодействия армии и церкви в некоторых восточноевропейских странах / Н. Х. Юскаев // Религия, церковь в России и за рубежом: Информационно-аналитический бюллетень. – 1998. – № 3-4. – С. 120-129.
9. Budapesti Zeitung. – 2013. – 10 Januar. – S. 2.
10. Czohara A. Finansova podpora cirkvi v Madarsku / A. Czohara // Modely ekonomickeho zabezpečenia curkvi a náboženských spoločnosti. – Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 1997. – 128 s.
11. Hendon D. W. Notes on church – state affairs : Hungary / David W. Hendon, Dwight D. Allman // Journal of Church & State. – 1999. – Autumn 99. – Vol. 41. – Issue 4.
12. Moravčíková M. Cisárovo Cisárovi. Ekonomické zabezpečenie cirkvi a naboženských spoločnosti / M. Moravčíková, M. Cipár. – Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2001. – 277 s.
13. Schanda B. Church and State in Hungary in 1999. The Funding of the Churches in Hungary / Balázs Schanda // European Journal for Church and State Research. – 2000. – № 7. – P. 259-278.
14. Schanda B. Právni režim byvaleho cirkevného majetku v Madarsku / B. Schanda // Revue pro církevní právo. – Praha, 1997. – 104 p.

*Проанализировано правовое регулирование государственно-церковных отношений в Венгрии. Рассмотрено действующее законодательство страны, в частности конституционные нормы, процедура регистрации религиозных организаций. Особое внимание уделено вопросу реституции церковного имущества. Предпринята попытка анализа взаимоотношений страны с Ватиканом. Выявлено, что на фоне широких общественно-политических изменений в Венгрии начата новая демократическая партнерская фаза взаимоотношений между государством и церковью. Определены приоритетные направления политики в сфере государственно-церковных отношений, среди которых, – содействие религиозным организациям в реализации их задач.*

*Legal regulation of state-church relations in Hungary was analysed in the article. Current legislation of the country is considered, in particular constitutional norms and procedure of registration of religious organizations. The special attention is paid to the question of restitution of church property. The attempt to analyse mutual relations between the country and Vatican was undertaken. It is deduced, that on the background of wide social and political changes in Hungary the new democratic partner phase of mutual relations has begun between the state and church. Priority directions of policy were defined in the field of state-church relations among which is an assistance to religious organizations in realization of their tasks*